

Autor: Jolanta Wróblewska

Temat lekcji:

Walizka Gideona Kleina.

1. INFORMACJE WSTĘPNE

Przedstawiony scenariusz zajęć edukacyjnych to propozycja realizacji zagadnień związanych ze znaczeniem sztuki, uniwersalnym obrazem artysty. Może być również wykorzystany w kontekście rozważań na temat różnych sposobów przetrwania w trudnej rzeczywistości wojennej. Historia Gideona Kleina, prezentowana na wystawie *Nieukończona życia* w podziemiach Synagogi pod Białym Bocianem we Wrocławiu, pokazuje, że sztuka jest bezpieczną sferą wolności dla człowieka. Muzyka, sztuka staje się swoistą autoterapią w trudnych dla nas sytuacjach życiowych. Dlatego scenariusz lekcji można również wykorzystać na lekcji wychowawczej, rozmawiając o sposobach radzenia sobie w sytuacjach stresowych, kryzysowych.

2. POZIOM EDUKACYJNY:

II etap edukacyjny, szkoła podstawowa klasa 7–8, lekcja języka polskiego;

III etap edukacyjny, szkoła ponadpodstawowa klasa 1 lub 3, lekcja języka polskiego;

lekcja wychowawcza w szkole podstawowej lub ponadpodstawowej;

zajęcia ze studentami Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

3. CZAS TRWANIA LEKCJI: 2 x 45 minut

4. ODNIESIENIE DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ: język polski
Etap kształcenia II; szkoła podstawowa, klasy 7–8:
CELE KSZTAŁCENIA: I.1.1, I.1.3, I.1.4, II.5, III.2, III.5, III.7
TREŚCI NAUCZANIA: I.1.7, I.1.12, I.1.19, III.1.2, III.2.4, III.2.5
Etap kształcenia III; szkoła ponadpodstawowa, klasy 1–4:
CELE KSZTAŁCENIA: I.1, I.4, I.10, I.11, II.1, II.3, IV.1, IV.2
TREŚCI NAUCZANIA: I.1.6, I.1.9, III.1.1., III.1.2., III.1.5, IV.1, IV.4, IV.10

5. CELE OPERACYJNE LEKCJI

Uczeń:

- potrafi uporządkować chronologicznie wydarzenia;
- charakteryzuje artystów, tworzy uniwersalny obraz artysty;
- ocenia postawę artystów tworzących podczas wojny;
- wyszukuje informacji w Internecie, podając źródło informacji;
- poznaje specyfikę obozu w Theresienstadt;
- wykorzystuje kontekst historyczny i biograficzny w interpretacji tekstów kultury.

6. METODY I FORMY PRACY:

- element wykładu,
- dyskusja,
- praca w grupach,
- praca z tekstem.

MATERIAŁY POMOCNICZE:

- karty pracy nr 1 i 2,
- komputer z dostępem do Internetu lub telefony komórkowe uczniów,
- źródło nr 1 – zdjęcie walizek: www.auschwitz.org (dostęp 12.03/2020),
- źródło nr 2 – zdjęcia Gideona Kleina i Władysława Szpilmana,
- W: <https://okomagazine.com/2019/04/15/the-story-of-gideon-klein/> (dostęp: 19.03.2020),
- <https://www.szpilman.net/framepolski.html> (dostęp: 10.03.2020),

7. STRUKTURA LEKCJI

WSTĘP (ok. 5 minut)

Lekcję rozpoczynamy od swobodnej rozmowy na temat znaczenia muzyki w naszym życiu. Pytamy uczniów o to, co daje im słuchanie muzyki, czy wyobrażają sobie życie bez niej, w jakich sytuacjach jej słuchają, czy muzyka ma wpływ na ich samopoczucie?

Na koniec pada stwierdzenie, że muzyka była ważna również dla ludzi, którzy żyli w czasie wojny.

→ źródło nr 1: www.auschwitz.org (dostęp 12.03/2020)

Możemy pokazać również symboliczne zdjęcie, które pokazuje walizki zrabowane deportowanym do Auschwitz. Walizka pojawi się również w toku naszej lekcji, ale będzie miała zupełnie inne znaczenie.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

1. PRACA NA WYSTAWIE W GRUPACH (10 minut)

Prosimy uczniów o znalezienie na wystawie informacji o Gideonie Kleinie. Następnie dzielimy klasę na grupy i rozdajemy im rozsypankę zdań (karta pracy nr 1). Zadaniem klasy jest ułożenie chronologicznie informacji o artyście. W taki sposób grupy tworzą jego życiorys, poznając ważne wydarzenia, które miały decydujący wpływ na to, że dziś możemy mówić o jego twórczości i jednocześnie jej słuchać.

→ **Uczniowie w takiej kolejności powinni ułożyć życiorys Kleina:**

- Gideon Klein urodził się w Přerov na Morawach 6 grudnia 1919 roku.
- Jesienią 1938 roku został przyjęty do Konserwatorium Praskiego. Rozpoczął również studia filozoficzne i muzykologiczne na Uniwersytecie Karola.
- Ukończył Master School w ciągu roku, ale ze względu na ustawy norymberskie nie mógł kontynuować nauki na uniwersytecie.
- Żydowski muzyk nie może występować publicznie, a ludzie chcą go słuchać. Dlatego Klein koncertuje pod pseudonimami w prywatnych mieszkaniach.
- W 1940 roku zaproponowano mu stypendium w Royal Academy of Music w Londynie, ale nazi-stowskie przepisy uniemożliwiają mu wyjazd z kraju.
- Tuż przed deportacją do Theresienstadt oddaje przyjacielowi na przechowanie walizkę.
- 1 grudnia 1941 roku zostaje deportowany do Theresienstadt, miesiąc po uruchomieniu tego obozu. Od razu jest bardzo aktywny w życiu kulturalnym obozu. Tworzył zespoły kameralne, organizował koncerty solowe, wykonywał dzieła Bacha, Mozarta, Brahmsa, a także własne kompozycje i utwory innych kompozytorów przebywających w obozie.
- Dziewięć dni po skomponowaniu trio smyczkowego, utworu na skrzypce, altówkę i wiolonczelę, 9 października 1944 roku zostaje przetransportowany do Auschwitz. Swoje utwory przekazuje dziewczynie Irmie Semtzkie, która już po wojnie oddaje je jego siostrze.
- Gideon Klein z Auschwitz zostaje przetransportowany do Fürstengrube, górniczego podoboju pracy dla mężczyzn (w pobliżu dzisiejszych Katowic). Ginie najprawdopodobniej 27 stycznia 1945 roku, miesiąc po swoich 25 urodzinach, tuż przed wyzwoleniem obozu przez Armię Czerwoną.
- 6 czerwca 1946 roku odbywa się pierwszy koncert z muzyką, którą Klein skomponował w obozie, dyrygowany przez Karela Ancerla, ocalałego więźnia z Theresienstadt.
- W 1990 roku rodzina Edwarda Herzoga w Pradze odnajduje starą walizkę z manuskryptami Gideona Kleina jeszcze sprzed deportacji do Theresienstadt.

→ **Na koniec zadajemy uczniom pytania:**

1. Dlaczego dziś możemy mówić o twórczość Kleina, słuchać jego utworów?
2. Co było dla tego człowieka ważne w życiu?

3. Jak myślicie, co muzyka, jej komponowanie i publiczne wykonywanie, dawała artyście? Dlaczego to robił w czasie wojny?

→ **Przewidywane odpowiedzi uczniów:**

Dla Kleina ważna była muzyka, to jego pasja od wielu lat, a w jej realizacji był konsekwentny. Artysta zadbał o to, żeby jego twórczość mogła przetrwać. Kiedy zdawał sobie sprawę, że jego życie może być zagrożone, przekazywał zapisy nutowe przyjaciołom na przechowanie. I ta twórczość za każdym razem ocalała, dzięki zaangażowaniu innych ludzi. Muzyka dawała artyście radość, w czasie wojny, w tych trudnych chwilach była namiastką wolności. Tworząc i wykonując swoje utwory, Klein starał się żyć, niezależnie od brutalnej rzeczywistości panującej wokół. Być może to forma jakiegoś chowania się, samooszukiwania się, sposób tworzenia alternatywnej rzeczywistości, w której nie ma miejsca na zło, okrucieństwo wobec drugiego człowieka. Muzyka była ratunkiem, bo dawała siłę do przeżycia.

2. SPECYFIKA TEREZIŃSKIEGO OBOZU – MUSTELAGER, CZYLI OBÓZ WZORCOWY (10 minut)

Ta część lekcji została zaplanowana na samodzielną pracę uczniów z wykorzystaniem Internetu. Prosimy uczniów, aby znaleźli informację na temat wizyty Czerwonego Krzyża w Theresienstadt. Uczniowie mogą również obejrzeć fragment propagandowego filmu z tego okresu.

Te wiadomości powinny pomóc uczniom w samodzielnym znalezieniu odpowiedzi na pytania:

1. Jaki wpływ wizyta Czerwonego Krzyża w Theresienstadt mogła mieć dla Kleina i innych artystów?
2. Jak mogła zmienić ich sytuację?

Ważne, żeby uczniowie zwracali uwagę na źródła wyszukiwanych informacji.

Po 5 minutach prosimy uczniów o podzielenie się informacjami na forum klasy.

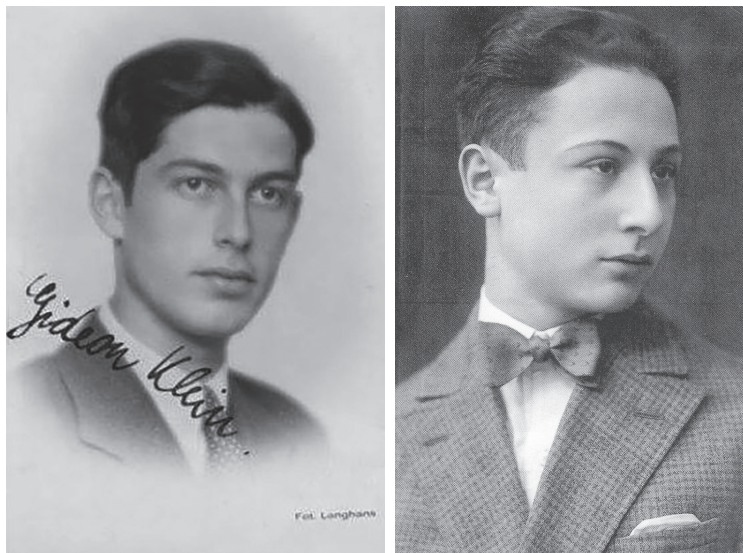
→ **Przewidywane odpowiedzi:**

To był jedyny obóz, w którym pozwolono na życie artystyczne, grano opery, koncerty. Więźniowie oddawali się sztuce, ale ich twórczość była napędzana strachem, w jakim nieustannie żyli. Być może wierzyli, że w taki sposób ocala życie, bo staną się w obozie potrzebni. Ale trzeba również pamiętać, że życie artystyczne w getcie było niemiecką mistyfikacją, miało cele propagandowe. Publiczność na koncertach, przedstawieniach licznie się gromadziła się, a lato 1943 roku było bardzo słoneczne. Wszystkie te imprezy przeniesiono na wolne powietrze.

W drugiej połowie marca 1944 roku więźniowie zbudowali park obozowy wraz z pawilonem muzycznym o powierzchni 40 m kw. oraz tryskającymi w pobliżu fontannami. Powierzchnię odrestaurowano cały obóz. 16 czerwca 1944 Theresienstadt wizytowały najwyższe władze NSDAP, natomiast 23 czerwca międzynarodowa delegacja Czerwonego Krzyża, która wyjechała zachwycona i zadziwiona urodą obozu oraz dobrymi warunkami życia.

3. UNIWERSALNA HISTORIA ARTYSTY (15 minut)

→ źródło nr 2: Zdjęcia Gideona Kleina⁵³ i Władysława Szpilmana⁵⁴

Pokazujemy uczniom zdjęcia Gideona Kleina i Władysława Szpilmana (polskiego muzyka, kompozytora, który przeżył wojnę), informując o tym, że bardzo wiele tych bohaterów łączy, choć ten pierwszy nie przeżył wojny, a Szpilman przeżył i mógł opowiedzieć swoją historię.

53 źródło: <https://okomagazine.com/2019/04/15/the-story-of-gideon-klein/> (dostęp: 19.03.2020).

54 źródło: <http://www.szpilman.net/framepolski.html> (dostęp: 10.03.2020).

Dzielimy klasę na 5–6-osobowe grupy i rozdajemy im teksty (karta pracy nr 2). Zadaniem uczniów jest wskazanie i krótkie omówienie podobieństw obu bohaterów. Przy wykonaniu tego zadania mogą korzystać z całego życiorysu muzyka oraz mogą odwołać się do historii Szpilmana pokazanej przez Romana Polańskiego w filmie *Pianista*. Podstawą tego zadania jest jednak przede wszystkim praca z tekstami, które otrzymują.

→ **Przewidywane odpowiedzi uczniów:**

- To ludzie ambitni, zdolni, pracowici, z pasją.
- Muzyka była dla nich częścią ich życia. Dzięki niej stawali się innymi ludźmi.
- Byli podziwiani przez innych.
- Muzyka ratowała ich od niebezpieczeństw, była ucieczka przed śmiercią.
- Twórczość ich przeżyła, dała im nieśmiertelność.
- Muzyka to pomnik, który sami stworzyli.
- I podobne odpowiedzi.

PODSUMOWANIE (5 minut)

Imre Kertész napisał: *Godność to takie uczucie, które towarzyszy człowiekowi aż do śmierci*⁵⁵.

Podsumowanie lekcji to refleksja o tym, że artyści w czasie wojny mogli poczuć się wolnymi ludźmi. Ich sztuka powstawała niejako na przekór wszystkiemu wokół, była radosna i dawała radość. Klein stworzył muzyczny świat, w którym był wolnym, szczęśliwym człowiekiem. Wojna nie odebrała mu wszystkiego, a jego mądra postawa zdecydował o tym, że potrafił ochronić swoje człowieczeństwo i dać je również innym, którzy słuchali jego muzyki. Klein ochraniał przed Zagładą siebie i ochrania nas dziś. Może zamiast oglądać niemieckie zdjęcia, kroniki z tamtych lat, warto po prostu posłuchać muzyki Kleina. *Ars longa, vita brevis* – sztuka wieczna, a życie krótkie...

PROPONOWANE ZADANIE DOMOWE (DO WYBORU)

1. Moja walizka — napisz krótko, co dziś dla Ciebie jest wartościowe, ważne w życiu, co definiuje Ciebie, a co znalazłoby się w Twojej walizce, którą chciałbyś oddać na przechowanie zaufanej osobie.

⁵⁵ Imre Kertész, *Los utracony*, przeł. K. Pisarska, Warszawa 2002, s. 191.

2. Posłuchaj ostatniego utworu Kleina⁵⁶ (13 minut), możesz to zrobić z zamkniętymi oczami. Następnie opisz własnymi słowami muzykę, dźwięki, które słyszysz w tej muzyce. Jeśli podczas słuchania powstała w Twojej głowie jakaś opowieść, historia, to ją spisz.
3. Zbierz informacje na temat upamiętnienia Gideona Kleina w Pradze, w formie kamienia pamięci⁵⁷ (z niem. Stolperstein — kamień, o który się potykamy). Wyjaśnij, kto jest twórcą takiej formy upamiętniania i jak ludzie oceniają ten pomysł. Przygotuj się do przedstawienia swoich przemyśleń na ten temat.

MATERIAŁY POMOCNICZE:

→ karta pracy nr 1

Gideon Klein urodził się w Přerov na Morawach 6 grudnia 1919 roku.

✂

Jesienią 1938 roku został przyjęty do Konserwatorium Praskiego. Rozpoczął również studia filozoficzne i muzykologiczne na Uniwersytecie Karola.

✂

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=wkAmsXlakEE>.

⁵⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Gideon_Klein (dostęp: 19.03.2020).

Ukończył Master School w ciągu roku, ale ze względu na ustawy norymberskie nie mógł kontynuować nauki na uniwersytecie.

Żydowski muzyk nie może występować publicznie, a ludzie go chcą słuchać. Dlatego Klein koncertuje pod pseudonimami, w prywatnych mieszkaniach.

W 1940 roku zaproponowano mu stypendium w Royal Academy of Music w Londynie, ale naziwskie przepisy uniemożliwiają mu wyjazd z kraju.

Tuż przed deportacją do Theresienstadt oddaje przyjacielowi na przechowanie walizkę.

1 grudnia 1941 roku zostaje deportowany do Theresienstadt, miesiąc po uruchomieniu tego obozu. Od razu jest bardzo aktywny w życiu kulturalnym obozu. Tworzył zespoły kameralne, organizował koncerty solowe, wykonywał dzieła Bacha, Mozarta, Brahmsa, a także własne kompozycje i utwory innych kompozytorów przebywających w obozie.

Dziewięć dni po skomponowaniu trio smyczkowego, utworu na skrzypce, altówkę i wiolonczelę, 9 października 1944 roku zostaje przetransportowany do Auschwitz. Swoje utwory przekazuje dziewczynie Irmie Semtzkie, która już po wojnie oddaje je jego siostrze.

Gideon Klein z Auschwitz zostaje przetransportowany do Fürstengrube, górniczego podobozu pracy dla mężczyzn (w pobliżu dzisiejszych Katowic). Ginie najprawdopodobniej 27 stycznia 1945 roku, miesiąc po swoich 25 urodzinach, tuż przed wyzwoleniem obozu przez Armię Czerwoną.

6 czerwca 1946 roku odbywa się pierwszy koncert z muzyką, którą Klein skomponował w obozie, dyrygowany przez Karela Ancerla, ocalałego więźnia z Theresienstadt.

W 1990 roku rodzina Edwarda Herzoga w Pradze odnajduje starą walizkę z manuskryptami Gideona Kleina jeszcze sprzed deportacji do Theresienstadt.

→ karta pracy nr 2

1. Na podstawie poniższych cytatów krótko omów historię Kleina i Szpilmana. Możesz także odwołać się do całego życiorysu Szpilmana oraz do jego filmowej historii w filmie Romana Polańskiego *Pianista*.

Grupa 1.

Spotkałam go w Pradze, w 1940 roku, gdy jako siedemnastoletnia dziewczyna zaczynałam studiować u znakomitego czeskiego nauczyciela fortepianu Viléma Kurza. Gideon, wysoki, smukły, z czarnymi włosami, energiczny, lecz opanowany zarazem, miał powierzchowność robiącą wielkie wrażenie i szlachetną. Był uważany za jednego z najzdolniejszych uczniów profesora Kurza i pomimo swojej młodości miał już szczególnie indywidualny, dojrzały dźwięk. Jego zadziwiająca inteligencja, wielkie zainteresowanie różnymi dziedzinami sztuki, literaturą, a zwłaszcza muzyką, wywierały takie wrażenie na wszystkich, którzy go znali, że wydawało się, jakby emanowała od niego jakaś dziwna magiczna siła. My wszyscy, bez żadnych wątpliwości, podziwialiśmy wyższość Gideona Kleina, może też dlatego, że on nigdy nie starał się być lepszy od nas: po prostu taki był⁵⁸.

A jednak mój ojciec cudem przeżył. Przed wojną był znany z występów w radiu i jako kompozytor muzyki filmowej, co oznaczało, że nie tylko mógł zadbać o rodzinę w getcie, ale także miał szansę przetrwać. I to właśnie popularność ocaliła go przed deportacją: żydowski policjant rozpoznał go i wyciągnął z wagonu bydłęcego, którym jego rodzina pojechała na śmierć. Najpierw znalazł schronienie u przyjaciół z Polskiego Radia, chociaż w okresie, gdy się ukrywał, wspierało go wielu innych Polaków, (...) wszystkich tych ludzi połączyła siła muzyki i miłość do niej. Pod koniec wojny ojca także ocaliła jego sztuka. Przez całe miesiące pędził samotny żywot wśród gruzów zniszczonej Warszawy, czerpiąc motywację z muzyki – powtarzał linijka po linijce wszystkie utwory, które pamiętał. Byliśmy sobie z ojcem bardzo bliscy, ale nigdy nie udało mi się dowiedzieć, jak ten delikatny człowiek znalazł w sobie nieludzką siłę, by poradzić sobie z tak strasznymi wydarzeniami. Jediną możliwą odpowiedzią wydaje mi się muzyka (...). Był człowiekiem, w którym mieszka muzyka, (...) był kimś, kto żyje dla muzyki i potrafi przetrwać dzięki niej⁵⁹.

58 Joža Karas, *Music in Terezín 1941–1945*, New York 1990.

59 Fragment wstępu Andrzeja Szpilmana do książki jego ojca: Władysław Szpilman, *Pianista*, Kraków 2018, ss. 7–8.

Grupa 2.

Według więźnia Hansa Schimmelinga, wszyscy nowi przybyli do Fürstengrube byli badani przez lekarza. Byli zmuszeni czekać razem nago w pokoju, strzeżonym przez oficera SS. W pokoju stało pianino, a esesman zapytał, czy ktoś gra na pianinie. Naoczny świadek nie był muzykiem i nie rozpoznał utworu, ale do dziś pamięta grę Kleina i jest przekonany, że gdyby Klein grał coś, co mogło się podobać Niemcowi, mógł złagodził swój los, a może nawet uratować życie⁶⁰.

– Jestem pianistą.

– Niech pan coś zagra.

Gdy położyłem palce na klawiaturze, drżały. Miałem tym razem dla odmiany wykupić swoje życie grą na fortepianie. Nie ćwiczyłem od dwóch i pół roku, moje palce były skostniałe, pokryte grubą warstwą brudu, a paznokcie nie obcinane od dnia pożaru domu, w którym się ukrywałem. Pokój, w którym stał fortepian, był jak większość innych pokoi w mieście pozbawiony szyb, a mechanizm spęczniał od wilgoci, przez co klawisze odpowiadały bardzo opornie na nacisk palców.

Zacząłem grać *Nokturn cis-moll* Chopina. Szklisty, brzękliwy dźwięk, wydobywający się z rozstrojonego instrumentu, odbijał się o puste ściany mieszkania i klatki schodowej, brzmiąc przyciszonym, smętnym echem w ruinach domków po drugiej stronie ulicy. Gdy skończyłem, cisza panująca w mieście stała się jeszcze bardziej głucha i upiorna (...).

– Jest pan Żydem?

– Tak.⁶¹

BIBLIOGRAFIA:

Beckerman Michale, Gideon Klein, http://orelfoundation.org/composers/article/gideon_klein (dostęp 19.03.2020).

Karas Joża, *Music in Terezín 1941–1945*, New York 1990.

Kertész Imre, *Los utracony*, przeł. K. Pisarska, Warszawa 2002, s. 191.

Stępień-Kutera Kamila, *Kompozytorzy Terezina. Gideon Klein. Muzyka przeciw zagładzie*, https://web.archive.org/web/20160304185949/http://www.demusica.pl/pdf/stepien_muzykalia_2.pdf (dostęp: 19.03.2020).

Szpilman Władysław, *Pianista*, Kraków 2018.

60 źródło: http://orelfoundation.org/composers/article/gideon_klein (dostęp 19.03.2020).

61 Władysław Szpilman, *Pianista*, Kraków 2018, ss. 167–168.